

Teju Cole

*Vertrouwde en
vreemde dingen*

Vertaald door Ton Heuvelmans, René Kurpershoek,
Paul van der Lecq, Hien Montijn en Menno Grootveld

2016

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM | ANTWERPEN

Voor Michael, Amitava en Siddhartha

Voorwoord

*So. The Spear-Danes in days gone by
And the kings who ruled them had courage and greatness.
We have heard of those princes' heroic campaigns.*

Telkens als ik in een winkel sta om een nieuwe pen uit te proberen, schrijf ik de eerste woorden van *Beowulf* in de vertaling van Seamus Heaney. Jaren geleden heb ik de eerste bladzijde uit mijn hoofd geleerd. En na verloop van tijd waren dat de woorden die me het eerst te binnen schoten als ik wilde kijken hoe de inkt uitvloeide over het papier. Er was eens een winkelbediende die over mijn schouder meelas en zei: ‘Hé, mooi zeg. Heeft u dat net zelf bedacht of...?’

We zijn de optelsom van onze gewoonten. Als iemand me vraagt iets in het Yoruba te zeggen, declameer ik vrijwel zonder nadenken een tongbreker uit mijn kinderjaren: ‘Opolopo opol ni ko mo pe opolope eniyan l’opolo l’opolopo.’ (‘Veel kikkers weten niet dat veel mensen heel intelligent zijn.’) Als ik een lezing geef of anderszins voor publiek optreed en wil checken of de microfoon het doet, tel ik niet en zing ik ook geen toonladder, maar begin ik de favoriete mop van Lucian Freud te vertellen, een mop over lichaamssappen die trouwens opvallend genoeg niet heel freudiaans is in de zin van Lucians grootvader Sigmund.

De vrouw van een alcoholist heeft er tabak van en zegt tegen haar man: ‘Moet je horen, ik kan er niet meer tegen. Als je nu nog één keer thuiskomt met kots op je overhemd en een drank-

kegel, dan is het voorbij. Dan gaan we scheiden.’ Het lukt hem een tijdje uit de problemen te blijven, maar op zeker moment begint er toch weer iets te kriebelen en zijn vrienden dringen erop aan dat hij in het weekend met ze gaat stappen. Tegen die tijd zegt de geluidstechnicus meestal dat het zo wel genoeg is, dus dat is het einde van de mop.

Ik citeer *Beowulf*, ik declameer mijn tongbreker in het Yoruba, ik vertel de mop van Lucian Freud: we zijn allemaal het product van onze particuliere gewoonten. Maar wat ons ook karakteriseert, is de manier waarop we onze horizon verbreden. Dit boek volgt het spoor van sommige van mijn grootste liefdes en zelfs een half aandachtig lezer zal al snel in de gaten hebben welke plekken en auteurs een ijkpunt voor mij vormen. Maar er wordt ook nota genomen van een paar recentere ontdekkingen, mijn kennismaking met dingen die in sommige gevallen niet meer uit mijn leven weg te denken zijn.

De man zegt: ‘Nee, mijn vrouw is het zat. Ik kan niet meer dronken thuiskomen.’ Waarop een van zijn vrienden zegt: ‘Moet je horen, dat is geen punt. Stop gewoon een briefje van twintig in je borstzak.’ ‘Een briefje van twintig? Hoezo?’ ‘Als je dan thuiskomt en je hebt kots op je overhemd, dan zeg je tegen haar: “Ik ben nuchter, maar een of andere vent in de kroeg heeft mijn overhemd ondergekotst. Het speet hem vreselijk en sterker nog” – en je laat haar het briefje zien – “hij heeft me een briefje van twintig gegeven voor de stomerij.”’

Ik heb me in het verleden vaak afgevraagd hoe het zou zijn om creatief vrij te zijn. Als ik kon schrijven over alles wat ik wilde, waarover zou ik dan schrijven? Ik heb het buitengewone geluk gehad dat me daartoe de kans is geboden. Door de opdrachten die me werden verstrekt door kranten en tijdschriften, naar aanleiding van diverse gelegenheden en op uitnodiging, kon ik gewoon mijn neus achterna gaan en doordenken op een breed scala aan onderwerpen. Het terrein waarop ik me het vaakst begaf, was natuurlijk dat van de fotografie. Maar ik verdiepte me al

evenzeer in dingen als literatuur, muziek, reizen en politiek. Door erover te schrijven ontdekte ik wat ik wist, wat ik te weten kon komen en waar de grenzen van mijn kennis lagen.

Dus die vent denkt: wat een fantastisch idee. Het weekend daarop gaat hij stappen met zijn vrienden en zoals gewoonlijk worden ze strontlazarus. Hij wankelt naar huis. Hij heeft zijn kleren ondergekotst. Hij ziet er ronduit beroerd uit. Ze is wakker gebleven en het eerste wat ze zegt is: 'Moet je nou eens zien. Je bent walgelig, je kunt jezelf niet in de hand houden, het is voorbij.' 'Wacht, wacht,' sputtert hij. Op dat moment zegt de geluidstechnicus nog maar eens dat het zo wel genoeg is, ik word bedankt.

In dit boek wordt het begrip 'essay' ruimer opgevat dan in de meeste boeken in dit genre. Maar ik heb in de afgelopen acht jaar vrijwel non-stop geschreven en dit is geen compendium van alle non-fictie die ik heb gepubliceerd. Het is zeker geen poging systematisch verslag te doen van alles wat me heeft beziggehouden. Ik heb een groot aantal kortere stukken terzijde gelegd, plus een aantal krantencolumns en essays die te zeer gebonden waren aan de actualiteit. In de jaren waarin ik deze essays schreef heb ik veel nagedacht over poëzie, muziek en schilderkunst, ik heb tientallen landen bezocht en ben in contact gekomen met veel interessante kunstenaars over wie ik niet heb geschreven, of niet op een manier waar ik tevreden mee was.

Er is een boek denkbaar met alles wat ik hier heb weggelaten. In dat boek treden andere gewoonten naar voren, staan andere nieuwe ervaringen opgetekend, en worden de moppen helemaal tot aan het eind toe verteld. Maar het nadeel van dat boek is dan weer dat het alles buitensluit wat ik hier heb bijeengebracht. Het zou de hier verzamelde ervaringen hebben vervangen door andere. Dat andere boek zou misschien een andere teneur hebben, kritischer en analytischer van aard zijn, met beter beargumenteerde opvattingen. Het boek dat u nu in handen heeft, heeft daar zeker een aantal kenmerken van, maar de nadruk ligt

toch op epifanieën. Ik denk aan de woorden van mevrouw Ramsay in *To the Lighthouse*: ‘Alles leek mogelijk. Alles leek goed. [...] Zulke ogenblikken, dacht ze, waren van die dingen die je altijd bijblijven.’

Dit boek omvat dat waar ik van houd en wat ik heb gezien, wat juist leek en vreugde bracht, wat me heeft verontrust en be-
moedigd, en wat heeft bijgedragen aan mijn besef van wat mo-
gelijk is en me het gevoel gaf, zoals Seamus Heaney schreef, van
‘een rush waarin vertrouwde en vreemde dingen voorbijtrekken’.

Teju Cole
Brooklyn, juli 2016

DEEL I

Dingen lezen

Het zwarte lichaam

Toen reed de bus de wolken binnen, en tussen de ene wolk en de volgende vingen we glimpen op van de stad beneden. Het was etenstijd en de stad was een verzameling gele puntjes. We kwamen dertig minuten na ons vertrek uit die stad, die Leuk heette, aan. De trein naar Leuk was aangekomen uit Visp, de trein uit Visp was gearriveerd uit Bern, en de trein dáárvoor kwam uit Zürich, waar ik 's middags was vertrokken. Drie treinen, een bus en een korte wandeling, allemaal door een prachtig landschap, en daarna bereikten we Leukerbad in de duisternis. Leukerbad, niet ver in termen van absolute afstand, was dus niet zo makkelijk te bereiken. 2 augustus 2014: het was de verjaardag van James Baldwin. Als hij nog in leven zou zijn, zou hij negentig zijn geworden. Hij is een van die mensen die op het punt staan uit de hedendaagse tijd te verdwijnen naar de historische – John Coltrane zou dit jaar 88 zijn geworden, en Martin Luther King Jr. 85; mensen die nog steeds onder ons zouden kunnen zijn, maar die soms heel ver weg voelen, alsof ze eeuwen geleden hebben geleefd.

James Baldwin had in 1951 voor het eerst Parijs verlaten om naar Leukerbad te gaan. De familie van zijn vriend Lucien Happersberger had een chalet in een dorp in de bergen. Dus Baldwin, die destijds gedeprimeerd en verstrooid was, ging erheen, en het dorp (dat Loèche-les-Bains heet) bleek een toevluchtsoord voor hem te zijn. Zijn eerste reis was in de zomer en duurde twee weken. Toen keerde hij, ook tot zijn eigen verrassing, voor nog eens twee winters terug. Zijn eerste roman, *Go Tell It*

on the Mountain, kreeg hier zijn definitieve vorm. Hij had acht jaar met dat boek geworsteld, en hij kon het eindelijk voltooien op deze onwaarschijnlijke plek. Hij schreef ook nog iets anders, een essay getiteld *Stranger in the Village*; het was dit essay, meer nog dan de roman, dat me naar Leukerbad bracht.

Stranger in the Village werd eerst gepubliceerd in *Harper's Magazine*, in 1953, en vervolgens in de essaycollectie *Notes of a Native Son*, in 1955. Het gaat over de ervaringen van het zwart zijn in een volledig blank dorp. Het begint met het gevoel van een extreme reis, zoals die van Charles Darwin naar de Galápagos-eilanden of die van Tété-Michel Kpomassie naar Groenland. Maar dan geeft het ruimte aan andere zorgen en aan een andere stem, om te kijken naar de Amerikaanse rassensituatie in de jaren vijftig. Het deel van het essay dat over het Zwitserse dorp gaat is zowel grappig als treurig. Baldwin is gevoelig voor de absurditeit van een schrijver uit New York die op een bepaalde manier inferieur wordt gevonden door de Zwitserse dorpingen, waarvan velen nooit hebben gereisd. Maar verderop in het essay, als hij schrijft over ras in Amerika, is hij helemaal niet grappig meer. Hij is boos en profetisch, schrijvend met een harde helderheid en voortgedragen door een duizelingwekkende eloquentie.

Ik nam een kamer in Hotel Mercure Bristol, de nacht dat ik aankwam. Ik opende het raam en zag slechts duisternis, maar ik wist dat in de duisternis de Daubenhorn-berg school. Ik nam een heet bad en lag tot aan mijn nek in het water met mijn oude paperbackeditie van *Notes of a Native Son*. Het blikachtige geluid uit mijn laptop was Bessie Smith die *I'm Wild about That Thing* zong, een smerig bluesnummer en een meesterwerk van plausibele ontkenning: *'Don't hold it baby when I cry/ Give me every bit of it, else I'd die/ I'm wild about that thing.'* Ze zou over een trombone kunnen zingen. En het was daar in dat bad, met zijn woorden en haar stem, dat ik mijn *'body-double-moment'* beleefde: hier was ik dan, in Leukerbad, met Bessie Smith zingend door de jaren heen vanuit 1929; ik ben zwart, net als hij; en ik

ben slank; en ik heb een spleetje tussen mijn voortanden; en ik ben niet bijzonder lang (nee, eerder kort); en ik ben cool op schrift en geanimeerd in persoon, behalve als het andersom is; en ik was ooit een fervente tienerprediker (Baldwin: ‘Niets dat mij sindsdien is overkomen kan tippen aan de macht en de roem die ik soms heb gevoeld als ik, midden in een preek, wist dat ik op een bepaalde manier, door een of ander wonder, werkelijk “het Woord” – zoals ze dat noemen – droeg: dat de kerk en ik één waren’); en ook ik heb de kerk vaarwel gezegd; en ik noem New York ‘thuis’ terwijl ik daar niet eens woon; en ik voel mij overal, van New York City tot op het platteland van Zwitserland, de hoeder van een zwart lichaam, en moet de taal zien te vinden voor wat dat allemaal voor mij betekent, en voor de mensen die naar mij kijken. De voorouder had kortstondig bezit genomen van de afstammeling. Het was een moment van identificatie, en in de dagen die volgden was dat moment een gids.

‘Al het beschikbare bewijsmateriaal wees erop dat geen enkele zwarte man ooit in dit kleine Zwitserse dorp was geweest voordat ik kwam,’ schreef Baldwin. Maar het dorp is sinds zijn bezoeken, ruim zestig jaar geleden, aanzienlijk gegroeid. Nu hebben ze wél eerder een zwarte man gezien; ik was geen bezienwaardigheid. Er werd wel wat gegluurd in het hotel toen ik incheckte, en in het goede restaurant verderop langs de weg, maar er wordt altijd wel gegluurd. Er wordt gegluurd in Zürich, waar ik de zomer doorbreng, en er wordt gegluurd in New York City, waar ik al veertien jaar woon. Er wordt in heel Europa en India gegluurd, en overal waar ik heen ga, behalve in Afrika. De proef op de som is hoe lang dat gegluur duurt, en of het gestaar wordt, met welke bedoeling het gebeurt, of er ook maar enige mate van vijandigheid of spot in schuilt, en in welke mate connecties, geld of kleding mij in deze situaties kunnen beschermen. Als je een vreemdeling bent wordt er naar je gekeken, maar als je zwart bent wordt er in het bijzonder naar je gekeken.

(‘De kinderen roepen Neger! Neger! als ik over straat loop.’) Leukerbad is veranderd, maar op welke manier? Er waren helemaal geen groepen kinderen meer op straat, er waren überhaupt weinig kinderen te bekennen. Vermoedelijk zaten de kinderen van Leukerbad binnen, net als kinderen in de hele wereld, gebogen over hun computerspeltjes, Facebook checkend of muziekvideo’s kijkend. Misschien waren sommige oudere mensen die ik op straat tegenkwam de vroegere kinderen die ooit zo verbaasd waren geweest bij het zien van Baldwin, en over wie, in het essay, hij moeite heeft redelijk te blijven: ‘In dit alles, ook al moet ik toegeven dat er sprake was van de charme van echte verbazing en er zeker geen element van doelbewuste onvriendelijkheid in school, klonk op geen enkele wijze de suggestie door dat ik menselijk was: ik was eenvoudigweg een levend wonder.’ Maar nu zijn de kinderen of kleinkinderen van deze vroegere kinderen op een of andere manier verbonden. Misschien maken xenofobie of racisme nog steeds deel uit van hun levens, maar dat geldt ook voor Beyoncé, Drake en Meek Mill, de muziek die ik iedere vrijdagnacht uit de Zwitserse clubs hoor komen.

Baldwin moest in de jaren vijftig zijn eigen platen meebrengen, als een geheime voorraad geneesmiddelen, en hij moest zijn platenspeler omhoog zeulen naar Leukerbad, zodat het geluid van de Amerikaanse blues hem verbonden kon houden met een Harlem van de geest. Ik luisterde naar wat van dezelfde muziek terwijl ik daar was, als een manier om met hem samen te zijn: Bessie Smith die ‘I Need a Little Sugar in My Bowl’ zingt (‘I need a little hot dog on my roll’), Fats Waller die ‘Your Feet’s Too Big’ zingt. Ik luisterde ook naar mijn eigen playlist: Bettye Swann, Billie Holiday, Jean Wells, Coltrane Plays the Blues, The Physics, Childish Gambino. De muziek waarmee je reist helpt je je eigen innerlijk weer te scheppen. Maar de wereld doet ook mee: toen ik op een middag ging zitten lunchen bij het Römerhof-restaurant – die dag waren alle klanten en personeelsleden blank – was de muziek die ik op de achtergrond hoorde Whit-

ney Houstons 'I Wanna Dance with Somebody'. De geschiedenis is nu en zwart Amerika.

Tijdens het diner in een pizzeria werd er gegluurd. Een tafel met Britse toeristen staarde me aan. Maar de serveerster was deels zwart, en in het hotel was een van de personeelsleden van de fitnessruimte een oudere zwarte man. 'Mensen zitten gevangen in de geschiedenis, en de geschiedenis zit gevangen in hen,' schreef Baldwin. Maar het is ook waar dat de kleine deeltjes geschiedenis zich met een enorme vaart rond bewegen en zich met een niet altijd even heldere logica vastzetten, en zelden voor langere tijd. En wellicht interessanter dan dat ik niet de enige zwarte in het dorp was is het feit dat veel van de andere mensen die ik zag ook buitenlanders waren. Dit was de grootste verandering van allemaal. Terwijl het dorp destijds een vrome en bedaagde indruk maakte, en de sfeer van een klein Lourdes uitstraalde, is het nu veel drukker en volgepakt met bezoekers uit andere delen van Zwitserland, Duitsland, Frankrijk, Italië en de rest van Europa, en zelfs uit Azië en Noord- en Zuid-Amerika. Het is het populairste kuuroord in de Alpen geworden. De gemeentelijke heilbaden waren vol. Er zijn hotels in alle prijsklassen aan iedere straat, en er zijn restaurants en luxe winkels. Als je op veertienhonderd meter boven zeeniveau een oogverblindend duur horloge wil kopen, kan dat nu.

De betere hotels hebben hun eigen warme baden. In Hotel Mercure Bristol nam ik de lift naar de fitnessruimte om in de droge sauna te gaan zitten. Een paar minuten later gleed ik in het zwembad en dreef ik naar buiten in het warme water. Er waren ook anderen, maar niet veel. Het regende licht. We werden omringd door bergen en werden omhuld door een onsterfelijk blauw.

In haar briljante *Harlem Is* schrijft Sharifa Rhodes-Pitts: 'In vrijwel ieder essay dat James Baldwin over Harlem heeft geschreven is er een moment dat hij een literair kunstje uithaalt dat zo bij-